

Z POZŮSTALOSTI LANDFRASOVY TISKÁRNY V JINDŘICHOHRADECKÉM ARCHIVU – ZRCADLO DOBY V RODINNÉ KORESPONDENCI

Helena Hálová (Jindřichův Hradec)

From the Legacy of the Landfras Printing Works in the Jindřichův Hradec Archives – a Mirror of Time in Family Correspondence

Abstract: The article studies the set of 27 original letters deposited in the Documentation Collection – Cultural-Historical Archives of the State District Archives of Jindřichův Hradec. This collection contains documents of non-official provenance concerning, among other topics, also remarkable figures of the town. A leading position among them is assumed by the Landfras family, whose members were not only owners of a prosperous printing works, but also patriots, leaders of the town, and supporters of education, societies and culture. The letters provide an insight into the private lives of the members of the Landfras family, in particular its most significant member, Alois Landfras, and people connected with the family. The article deals with an overall comparison of the letters. It studies references to them and to events in their family, and connections with their life in Jindřichův Hradec. It adds some less known information on the studies of Alois Landfras at the university in Prague, providing an insight into his inner world. The article is complemented by a synoptic table of all letters, including the quoted persons and places.

Keywords: Landfras – Jindřichův Hradec – book printing – Czech language – history – gender – women's education

Tento příspěvek nemůže zcela postihnout problematiku významu rodu Landfrasů, tiskařů a nakladatelů, mecenášů, vlastenců a významných představitelů Jindřichova Hradce. Ačkoliv bylo už mnohé napsáno a publikováno, přesto zde stále existují dílčí neprobádaná témata. Landfrasové jako tiskaři působili v Jindřichově Hradci od roku 1797 po celé následující 19. století a po část století dvacátého.¹ Jako nesporný lze hodnotit jejich vliv na kulturu v širším slova smyslu, zejména podporu jazykové a literární vzdělanosti, ale i jejich stavební činnost. Aktivita rodiny Landfrasovy, ať už obchodní, kulturní, nebo společensko-politické, dále kvalitní vzdělání v obou zemských jazycích s aktivně prosazovanou českou orientací, stejně tak jejich podnikatelský úspěch – to vše bylo jistě pro jejich okolí velkým vzorem hodným následování.

Následující stať se věnuje souboru 27 dopisů, které jsou součástí většího celku písemnosti ve Sběrce Kulturně historický archiv. Kromě těchto dopisů byly při stejné příležitosti získány i další písemnosti k tématu „Landfras“, ale jmenované dopisy se mezi nimi jeví jako nejvýznamnější. Dopisy byly při akvizici označeny v archivu pořadovými čísly 1–28; toto víceméně náhodné pořadí je v této práci respektováno.² Jde zřejmě o torzo mnohem většího souboru rodinné korespon-

dence, přičemž jejím systematickým sběratelem byl druhý a snad nejvýznamnější člen tiskařské rodiny, Alois Landfras.³ Lze tak usuzovat ze skutečnosti, že právě Alois je až na několik výjimek autorem či adresátem všech dopisů. Z dalších členů rodiny Landfrasovy s dopisy nějakým způsobem souvisejí Josef Landfras – v době napsání dopisů žijící otec rodiny, matka Helena, otcův mladší bratr František,⁴ Marie a Eleonora – Aloisovy sestry.⁵ Ostatní osoby jako adresáti či příjemci dopisů jsou z okruhu přátel, spolužáků a známých. Dopisy byly před převzetím poškozeny nevhodným uložením, posléze v archivu restaurovány. U některých exemplářů došlo bohužel k nenávratné ztrátě degradované části textu na okraji; většinou lze z kontextu dešifrovat smysl vět, ale v několika případech je ztracená část poměrně rozsáhlá. Autor či autorka dopisů jsou u většiny dopisů podepsáni, případně lze autorství určit porovnáním s ostatními dopisy. Pro zařazení dopisů do kontextu je zásadní jejich datování. Pouze menší část dopisů má vlastní dataci z období 1816–1828, ale u ostatních lze také předpokládat, že pocházejí z této doby.

Co se týče materiálu dopisů, byly použity různé kvality i gramáže papíru, u členů rodiny jde snad o papír ze zásob tiskárny, ale je použit i jemnější dopisní papír. Některé dopisy mají barevný odstín s příměsí světle modré, ve dvou přípa-

¹ BĚHALOVÁ 1997, s. 4–9.

² Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, Sběrka Kulturně historický archiv (dále KHA), karton 386, inv. č. 1683, název složky: Landfras.

³ Alois Landfras (25. 4. 1797 Jindřichův Hradec – 9. 5. 1875 Jindřichův Hradec); v knihách tištěných za jeho éry je jeho jméno uváděno jako „Alois Josef“, ačkoliv byl křtěný pouze Alois.

⁴ František Landfras, narozen 25. 10. 1799 v Přibrami. – Cit. MUK 1947, s. 6.

⁵ Marie Landfrasová (* 22. 8. 1794 v Jindřichově Hradci), Eleonora Landfrasová (* 4. 8. 1800 v Jindřichově Hradci), cit. PSÍKOVÁ 1998, s. 51. Jeden dopis adresovaný Aloisovi je podepsán „*tvoje sestra Nany Landfrasová*“, zřejmě šlo o domácí podobu jména Eleonora; žádná Anna Landfrasová (kromě manželky Aloise) se v rodině nevyskytovala.

dech s filigrány; formáty dopisů jsou různé od malých jednostranných lístků (11 × 18 cm) až po dopisy obdobné dnešnímu formátu (19 × 27 cm). U deseti dopisů je patrné jejich složení do tvaru obálky, na volné straně je adresa a nesou stopy přehybu a uzavření pečatním voskem. Ostatních 17 dopisů bylo v obálkách, které se nezachovaly. Jindřichohradecké poštovní razítko, tj. jednoduchý nápis „*Neuhaus*“ oválně orámovaný, má pouze jeden z dopisů.⁶ Pro doručování dopisů bylo běžné využívat kurýrů i pošty. V textu je zmínka, že v Jindřichově Hradci je očekáván „*poštovní den*“. V jednom případě pisatelka dopisu⁷ adresáta žádala, aby byl dopis z Prahy pro ni poslán poštou, nikoliv po kurýrovi.

Vzájemnou soudržnost širší rodiny Landfrasovy⁸ a vztah k Jindřichovu Hradci dokládá i jediný dopis napsaný Františkem Landfrasem, bratrem Josefa, který bydlel v Příbrami a jehož mistrovský list byl vydán pražským cechem. Z dopisu vyplývá, že František jako tiskařský mistr přijal do učení chlapce, který měl za to složit obvyklou sumu cechu, jehož byl František členem. František píše, že se nepohodl s představeným staršího cechu v Praze „*skrze jeho hrubiánství*“, a tak žádá, aby bratr Josef přijal učedníka do jindřichohradeckého cechu, který tím získá určitou sumu peněz.⁹ Dva z dopisů napsal student Jan (Johan) Houška, vyjadřují kromě obvyklých pozdravů a blahopřání také poděkování za finanční podporu a obsahují zprávu o úspěšnosti studia. Šlo zřejmě o nadaného studenta, kterého rodina podporovala na studiích. Výraznou skupinou dopisů, která se tematicky vyděluje od všech ostatních, jsou Aloisovy milostné dopisy adresované dívce oslovované „*Lory*“.¹⁰ Zachovalo se 5 dopisů z celkově napsaných 50 kusů. Lory byla dívka z Jindřichova Hradce, obě rodiny se dobře znaly a také se navštěvovaly. Jejich čtyřletý milostný vztah byl založen na setkávání spíše v rodinném kruhu a korespondenci. Ta probíhala výhradně německy, ač v té době Alois korespondoval běžně česky, ale pro vyjádření vnitřních pocitů mu byla zřejmě bližší němčina; jazyk, ve kterém studoval a četl. Dopisy umožňují částečnou rekonstrukci dějů v době Aloisových studií. Alois Landfras studoval po tři roky v Praze filozofii na univerzitě v letech 1815–1818.¹¹ V prvním ročníku bydlel v Mostecké ulici č. p. 16 vedle Kounického paláce na Malé Straně, a to ve 3. patře u bytného Higmanna.¹² Ve třetím ročníku už bydlel v paláci Platýz, kde pobýval také knihvazač Güntel, se kterým Landfrasovi obchodovali.¹³ Kromě studií musel vyřizovat obchodní záležitosti spojené s dodávkami materiálu, stýkal se s lidmi činnými v oblasti kultury a vlastenecky smýšlejícími kolegy. Po prvním ročníku chtěl ze studií odejít, což je doloženo dopisem otce Josefa Landfrasa.¹⁴ Z doby studií se lze dovědět některé podrobnosti, např. že

některé zkoušky probíhaly ve škole ve zkušebním sále, jiné v bytě vyučujícího. Alois trpěl velkou trémou a strachem, některé zkoušky odkládal na pozdější termíny, podrobněji popisuje např. zkoušky z náboženství a řečtiny. Doma v Jindřichově Hradci se rozneslo, že nesložil zkoušku z náboženství, což ho dovádělo k zoufalství a k neúměrně zuřivým reakcím. S rodiči, zvláště s otcem měl v této době střídavě napjatý vztah, vyčítal mu jeho nedůvěru, ale na druhé straně se doma konaly pravidelné oslavy, scházela se společnost, zejména se slavily svátky (jmeniny), otec Josef uměl dobře hrát na „*fortepiano*“, některé známé na ně učil hrát. Alois píše, že jednu zkoušku musel odložit kvůli kantátě na oslavě otce, která ho stála dost peněz za objednaný hudební výstup. Dočasně rodinné spory Aloise s otcem vyvrcholily jeho odchodem či útěkem z domu, ale jak napsal v dopise, tohoto unáhleného rozhodnutí ihned litoval.¹⁵ Podle jeho zmínek o obchodních a pracovních záležitostech je zřejmé, že v této oblasti byl schopný a kromě studií zvládl vyřídit mnoho věcí. Přesto neunikl otcovým výtkám, a tak se musel ohrazovat a popisovat, proč se mu např. nepodařilo najít povozníka Kubáta směřujícího do Jindřichova Hradce, a ten se pak musel vrátit domů nevytížený bez nákladu. Jeden z dopisů je zdánlivě bez jádra sdělení, ale byl zachován zřejmě jako připomínka pohnutého duševního rozpoložení, kdy Alois píše matce o nemožnosti soustředit se na napsání dopisu. Při pobytu v Praze dostával Alois zprávy o dění doma v Jindřichově Hradci. Několikrát mu psaly jeho známé z rodiny Fischerovy (Marie, Johanna), a to německy i česky. Kromě proseb o přímělu v osobních věcech jeden dopis popisuje plesovou sezónu v roce 1818; jeden bál měli studenti v semináři až do rána a na masopustní úterý měli bál také „*zámečtí písaři*“;¹⁶ sestry Marie a Eleonora bály „*pilně*“ navštěvovaly. Pisatelka neváhala žalovat Aloisovi na jeho sestru Marii, která ji a její spolence pomluvila u jeho matky Heleny Landfrasové. Z dalších dopisů vyplývá, že snad šlo o krádež či prodej šatstva, nájemníci byli vykážani z bytu v Landfrasově domě. Zajímavé je, že Alois je přemlouván, aby se stal jejich spojencem, Marie Fischerová ho nabádá, co má matce říci, aby se dostali zpět do bydlení k Landfrasům, které bylo asi mnohem lepší než nově získané.

V příložené tabulce jsou dopisy řazeny podle jejich číslování v archivu. Pokud provedeme některé sumarizace ohledně autorství a příjemců, vyplývá z nich následující: Alois Landfras je 14× příjemcem a 8× autorem, Josef je 6× příjemcem, 2× autorem, z dalších členů rodiny se objevují dvakrát Eleonora, po jednom matka Helena, Aloisův strýc František, sestry Marie.¹⁷ Mimo rodinu psali přátelé a spolužáci Mathias Harthofer z Českých Budějovic, Anton Midlil,

⁶ Jediný dopis s razítkem – odesílatelkou byla Aloisova sestra Eleonora Landfrasová, nedatováno, určeno [1817–1818].

⁷ Marie Fischerová, známá rodiny, přítelkyně Aloise Landfrasa, která byla v jisté době v konfliktu s Aloisovou sestrou Marií Landfrasovou.

⁸ PSÍKOVÁ 1998, s. 46–53; uvedení základních životopisných dat jednotlivých členů rodiny.

⁹ KHA, dopis č. 1. Tento originál měl v ruce historik dr. Jan Muk – viz MUK 1947.

¹⁰ Eleonora [Postlová], určena z kontextu jednoho z dopisů.

¹¹ Doba jeho filozofických studií v Praze vychází ze skutečnosti, že zde studoval 3 roky, adresy některých dopisů obsahují i číslo studijního ročníku; konec studií je dán jeho nástupem do otcovy tiskárny za tovaryše ke dni 26. 12. 1818. Někde je uváděn začátek studií v roce 1816.

¹² KHA, dopis č. 20, Marie píše bratru Aloisovi, blahopřání k svátku, zpráva o Melchiorovi. Svěřuje se, že ve volných chvílích si pročítá bratrovy dopisy.

¹³ Palác Platýz na Národní třídě v roce 1813 koupil rytíř František Daubek a dal ho přestavět na činžovní dům.

¹⁴ KHA, dopis č. 4 z 9. července 1816, psaný německy.

¹⁵ KHA, dopis č. 26.

¹⁶ Bál „zámeckých písařů“, tj. zaměstnanců zámku, byl v místě, které je špatně čitelné, snad „*U Švejkovských*“.

¹⁷ Jan Muk nesprávně uvádí Eleonoru mezi sourozenci, kteří se nedožili dospělosti (MUK 1947, s. 7), zároveň ale uvádí, že v době převzetí dědictví Aloisem v roce 1826 byla Eleonora ještě neprovdána (tamtéž, s. 10).

Souhrnná tabulka dopisů

Poř. č.	Pisatel	Příjemce	Téma, obsah	Jazyk	Osoby, místa, pozn.	Datace
1	František Landfras, bratr Josefa	Josef Landfras, bratr Fr.	Nový učedník, žádost o zapsání do cechu v Jindřichově Hradci	Čes.	Franc Boleška – učedník Příbram – místo pobytu pisatele	10. 2. 1828
2	Neznámá pisatelka	Josef Landfras	Žádost o zprávu a návrat z nebezpečné rebelie	Čes.	Starý Nazaret – [hostinec] v Praze	s. d.
3	Helena Landfrasová, matka	Alois Landfras, syn, studující	Poslání peněz na nákup pro tiskárnu a pro vlastní potřebu	Něm.	Procházka – řemeslník či kurýr	s. d.
4	Josef Landfras, otec	Alois Landfras, syn	Odpověď na záměr předčasně ukončit studia, věty o poslání	Něm.		9. 7. 1816
5	Anton Midlil z Českých Budějovic, přítel	Alois Landfras	Výtka a lítost nad rozkolem v přátelství	Něm.		s. d.
6	Mathias Hartfofer, spolužák	Alois Landfras	Pozdrav a přání k svátku	Něm.	Praha, Malá Strana ¹⁸ – místo příjemce; Higmann – bytný	s. d.
7	Jan Houska, podporovaný student	[Josef] Landfras	Poděkování, přání, zpráva o studiu	Něm.	-	s. d.
8	Theresie Schmalfová, známá	[Alois Landfras]	Blahopřání k svátku, pozdravy	Něm.	-	s. d.
9	Marie Fischerová, Johanna Fischerová, známá, podnájemnice	Alois Landfras	Blahopřání k svátku, opakování prosby o přímluvu u otce	Čes.		28. 4. 1818
10	Marie Fischerová, Johanna Fischerová, Johann Ryč – známí, podnájemníci	Alois Landfras	Prosba o přímluvu u otce Josefa za možnost nastěhovat se zpět do jejich domu	Čes.		28. 3. 1818
11	[Marie Fischerová]	Alois Landfras	Omluva, společenské dění, stěhování, vysvětlení sporu	Čes.	Lori, Loisička, Erhart, Marjánka Tičů, paní Krista	s. d. (1818)
12	[Eleonora] Landfrasová, sestra	Alois Landfras	Krátký dopis, poděkování, sdělení známých věcí, spory	Něm.	Liebner, kurýr dopisu	s. d.
13	Alois Landfras	Josef Landfras	Pracovní dopis – potíže s rychlostí dodávek, nevytížeností vozů, žádost o více důvěry	Něm.	Z J. Hradce – Ladt, Claudius, Kubák; autoři knih – chirurg Zelenka, Seibt... aj. Praha – Platýz, Růžový trh	17. 1. 1817
14	Alois Landfras	Josef Landfras	Zpráva o stavu studia, obchodní záležitosti v Praze, nabídka překladu	Čes.	Güntel, Malá Strana	3. 5. 1818
15	Josef Landfras, otec	Alois Landfras, syn	Obchodní, osobní – nesrovnalost v účtu p. Güntela, pozdravy od známých z Jindřichova Hradce	Čes.	Güntel, justiciár v JH	15. 2. 1818

¹⁸ Mostecká ulice.

Poř. č.	Pisatel	Příjemce	Téma, obsah	Jazyk	Osoby, místa, pozn.	Datace
16	Marie Fischerová, známá, podnájemnice	Louis (= Alois Landfras)	Novinky v rodině a u známých	Něm.	-	s. d.
17	Antonie Frölichová, služebná	Anton Midlil	Poděkování za dar prstenu	Čes.		s. d.
18	Jan Houska, podporovaný student	[Josef] Landfras	Novoroční přání	Něm.		s. d.
19	Eleonora Landfrasová, sestra	Alois Landfras, bratr	Rodina, volný čas	Něm.	Mathias Güntel, knihvazač v Praze; Lugsch (Lukš) – sluha v domácnosti, Postelt – známý, Lory – sestra, Vladykovi, Lachman – obchodník Praha	s. d. [1817–1818]
20	Marie Landfrasová, sestra	Alois Landfras, bratr	Odpověď na dopis, kterým ji bratr varoval před nečestnými známými, vysvětlení, přání k jmeninám	Něm.	Melichior – známý, dlužník; Praha	s. d.
21	Johanna Fischerová, známá	Alois Landfras	Pozdrav „nejdražšímu <i>amantovi</i> “, oznámení svatby	Čes.	[Florenc], hospoda U Černý vokenice, Truhlářská ulice	s. d.
22	Bez podpisu [Alois Landfras]	Matka autora – Helena L.	Začátek dopisu, zřejmě neodesláno	Něm.	Omluva za pozdní odpověď, nedokončeno	s. d.
23	Alois Landfras	Lory	Milostný dopis, plánování návštěvy Lory v Praze, vyznání lásky	Něm.	-	23. 6. 1816
24	Alois Landfras	Lory	Milostný dopis, popis zdravotních potíží, chirurg. zákrok	Něm.	Původní číslo dopisu (Aloisovo) 30	11. 12. 1816
25	Alois Landfras	Lory	Milostný dopis, zpráva o studiu	Něm.	Pův. č. 39	1. 5. 1817
26	Alois Landfras	Lory	Milostný dopis, obhajoba potíží se studiem v Praze	Něm.	Pův. č. 40	10. 5. 1817
27	Alois Landfras	Lory	Milostný dopis, rozloučení, žádost o vrácení 50 dopisů	Něm.	Pův. č. 42	21. 6. 1817

dále Theresie Schmalfová, Marie Fischerová, Johanna Fischerová, Johan Rič (var. Ritz, Ryč). Pouze jediný dopis ze všech není psán ani adresován Landfrasům, ale vzdáleně s nimi souvisí; týká se Aloisova přítele z dětství Antona Midlila, kterému děkuje pisatelka Antonie Frölichová za dar prstenu s monogramem. Pokud se na soubor korespondence podíváme z genderového hlediska a budeme sledovat autorství žen a mužů, zjistíme možná překvapivě vyrovnaný poměr mezi počtem autorek – žen a autorů – mužů. Dva dopisy mají ale tři, resp. dva podpisy, pokud toto vezmeme v úvahu, tak je pod 27 dopisy celkem podepsáno 30 lidí a z toho jsou 14× podepsány ženy a 16× muži. Ženy přitom

psaly častěji česky – v 6 případech, v 5 případech psaly ženy německy; muži psali 15× německy a 5× česky. Dopisy jsou od lidí různého společenského postavení, přesto všichni vládli slovem a písmem. Psali česky, což umožňuje vzhled do úrovně jazyka 2. desetiletí 19. století, někteří mají tak zvané těžkou ruku, ale jiní mají písmo souměrné a nečiní jim potíže vyjádřit vlastní myšlenky. Korespondence se týká záležitostí kolem obchodu, společenských událostí ve městě, lidí pohybujících se kolem členů rodiny – nájemníků, známých, spolužáků nebo jsou sondou do nitra zamilovaného studenta Aloise. Dva dopisy obsahově vybočují z tohoto celku, přičemž společně je pro ně autorství žen a důvody vysvětlují z je-

jich obsahu. Jeden dopis je psán autorkou v žertovném tónu, je adresován Aloisovi, kterého pisatelka oslovuje „*amante*“, loučí se s ním, protože se bude vdávat. Končí nabídkou, že se mohou i tak vidat, poněvadž – cit.: „(...) *neb když budu mít dva, tím kratší mi bude chvíle, jako sedlákovi, když dva koně má, an veselej do města jede. (...). Měj se dobře, můj bývalý amante.*“¹⁹ Adresátem druhého je Josef, kterého autorka podepsaná jako „*milovnice až do smrti*“ nabádá, aby se vrátil z jakési rebelie zpět do Jindřichova Hradce.

Pokud by měl být vybrán jeden z dopisů, který dokumentuje sepětí s původním tématem – knihtiskem, jeho rolí a úlohou v této době, museli bychom zvolit dopis napsaným otcem – zakladatelem, Josefem Landfrasem. Dopis dává nahlédnout do jeho uvažování o významu a poslání této činnosti. Byl psán v době, kdy Alois zamýšlel předčasně skončit studia po prvním ročníku. Josef vynaložil velké úsilí, aby syna přesvědčil, a přitom vypsál své vyznání tomuto oboru, této „*nádherné službě*“, ke které jeho syn potřebuje mít vyšší vzdělání a také dobrou praxi u některého vynikajícího tiskaře. (Je známo, že Alois se po dvou letech od napsání tohoto dopisu a ukončení filozofických studií stal tovaryšem v tiskařské dílně svého otce Josefa.)

„(...) *Po dokončení filozofických studií budeš ale určitě myslet jinak a teprve tehdy, ještě více ale později v daleké budoucnosti, kdy budeš ponechán sám svému osudu, uvidíš, že jsem tě opravdu miloval a vedl tě ke vzdělání, které vede k tvému štěstí, co nejvíce tě podporoval, zvláště proto, že nyní s neutuchající horlivostí prosazuješ své důvody k odmítnutí svého studia.*

Filozofická studia ti samozřejmě mohou být lhostejná, pokud považuješ knihtisk za pouhé řemeslo, a nechceš jako já přinášet více. Myslíš si, že bys mohl vystačit se znalostmi z normální školy a ani jednou nebudeš nucen učit se vědy, které se v normální škole nevyučují. Protože jsem po zkušenosti a zralé úvaze došel k přesvědčení, že to není žádné pouhé vzdělání, které jsem ti já jako svému milovanému synu předurčil, ale při vykonávání svého povolání a při svém běhu života jsem vykonával nádhernou službu; proto jsem utvrzen v jistotě, že tvé vzdělání a s tím spojenou tvou budoucí cestu budu co možná nejvíce podporovat a ty mi v tom musíš na slovo věřit, že já jako tvůj otec a knihtiskař musím a mohu vidět dál a lépe, co ti bude ku prospěchu a k potřebě, než profesor Müller a tvůj podporovatel, jejichž názory v jiných ohle-

dech nechci v žádném případě zpochybňovat. (...) Pokud tedy budeš následovat otcovské rady a dokončíš studium filosofie, dosáhneš tak vyššího stupně vzdělání, tak bude potřebné, abys své vzdělání doplnil po dobu nejvýše jednoho roku v nějaké vynikající tiskárně a vykonal praxi v dobrém knihkupectví; a já se postarám o obojí, pokud mě Bůh zachová.

Tedy, milý synu, nepošlapej dobře miněné otcovské úmysly, nýbrž studuj pilně, veď spravedlivý život a buď ujistěn, že tvůj život bude šťastný.

To ti přeje ze srdce tvůj vroucně milující otec Josef Landfras.“²⁰

I když jde jen o útržek bohaté korespondence rodiny Landfrasovy, fakt, že nejde o dokumenty úřední povahy, z nich dělají vítaný doplněk k ostatním historickým pramenům, kterých pro události na počátku 19. století v Jindřichově Hradci není mnoho.

Prameny:

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec, Sbirka Kulturně historický archiv, karton 386, inv. č. 1683, popis obsahu: Landfras.

Literatura:

BĚHALOVÁ 1997: BĚHALOVÁ, Štěpánka. *200 let Landfrasovy tiskárny 1797–1997. 200. výročí založení tiskárny. 200. výročí narození Aloise Josefa Landfrase.* Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci, 1997.

MUK 1947: MUK, Jan. *Alois Landfras – probuzenecký knihtiskař a jindřichohradecký starosta.* Jindřichův Hradec: A. Landfras syn, 1947.

PSÍKOVÁ 1998: PSÍKOVÁ, Jiřina. Genealogie rodu Landfrasů. In: *Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny. Jindřichův Hradec 3.–4. září 1997.* Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci, 1998, s. 46–53.

PhDr. Helena Hálová

Státní okresní archiv Jindřichův Hradec
Václavská 37/III, 377 01 Jindřichův Hradec

¹⁹ KHA, dopis č. 21.

²⁰ KHA, dopis č. 4, originál je psán německy, překlad autorka.